

Türkiye'nin Covid-19 Sürecini Yaşlılar Üzerinden Düşünmek: Eleştirel Bir Söylem Analizi

Banu Demirbaş¹

Özet: Dünya üzerinde ortaya çıkan ilk vakanın ardından salgından en çok etkilenen grubun yaşlılar, kronik rahatsızlığı olanlar, kanser hastaları, kronik solunum yolu hastalığı olanlar ve sağlık çalışanları olduğu sürekli olarak kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bunun yanında yaşlılardan dolayı birden fazla hastalığa sahip olan yaşlıların COVID-19'dan daha çok etkilendiği ve yaşlıları korumak için mecbur kalmadıkça dışarı çıkmamaları gerektiği hem hükümet söylemleriyle hem de medya yoluyla sürekli olarak hatırlatılmıştır. Özellikle 11 Mart 2020'de ülkede ilk vakanın görülmesiyle vaka ve ölüm sayılarının yaşlılar üzerinden açıklanması, salgının tehlikeli boyutunu gözler önüne sermiş ve yaşlılar için “evde kal” çağrısı yapılmıştır. Bu çağrılar yaşlıların risk altında olduğunu hatırlatmak ve onları korumak için yapılırken zamanla halk tarafından bu söylemlerin yönü değişmiş ve yaşlıların özellikle sosyal medya yoluyla damgalandığı, ötekileştirildiği ve nefret söylemine maruz kaldığı görülmüştür. Bu çalışma, Twitter'da gençler tarafından yaşlılara yönelik olumsuz söylemler içeren tweet'leri anlamlandırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın amacına bağlı olarak nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmış ve pandemi döneminde Twitter'da paylaşılan tweet'ler sürekli okumalar sonucunda temalar altında toplanarak Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve yaşlıların pandemi dönemiyle birlikte karşılaştıkları sorunlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Damgalama, Eleştirel Söylem Analizi, Twitter, Yaşlılar

Thinking Turkey's Covid-19 Process Through The Older Adults: A Critical Discourse Analysis

Abstract: After the first case in the world, it has been consistently shared with the public that the group most affected by the pandemic is the older adults, those with chronic conditions, cancer patients, chronic respiratory diseases and health workers. In addition, older adults with multiple diseases due to their age are more affected by COVID-19 and should not go out unless they need to protect the older adults both through government rhetoric and through the media. Especially on March 11, 2020, with the first case in the country, the announcement of the number of cases and deaths over the older adults revealed the dangerous dimension of the pandemic and called on the older adults to “stay home”. While these calls were made to remind and protect the older adults, over time, these discourses changed direction by the public and it was seen that the older adults were stigmatized, marginalized and subjected to hate speech, especially through social media. This study was conducted to make sense of tweets on Twitter that contained negative rhetoric directed at the older adults by young people. Qualitative research methods and techniques were used depending on the purpose of the study, and tweets shared on Twitter during the pandemic period were collected under themes as a result of continuous readings and analyzed by Teun A. van Dijk's critical discourse analysis method and the problems faced by the older adults with the pandemic period were evaluated.

Keywords: COVID-19, Critical Discourse Analysis, Older Adults, Stigma, Twitter

¹İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye, bdemirbas@gelisim.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3468-8494

1. Giriş

31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaleti Vuhan şehrinde ortaya çıkan COVID-19 salgını tüm dünyayı etkilemiş, ülkemizi de etkisi altında almıştır. Salgın hiç şüphesiz en fazla dezavantajlı gruplar olarak ifade edebileceğimiz grupları etkilemiştir. Bu gruplardan biri de yaşlılardır. Özellikle 3 Mart 2020'de umreden dönen ilk kafilenin çoğunluğunun yaşlılar olması ve ülkede görülen ilk vakanın 11 Mart 2020'de açıklanması, yaşlılara yönelik önyargıyı artırmıştır. Bunun yanında ülkede görülen ilk vakanın açıklandığı tarihten itibaren vaka ve ölüm sayılarının yaşlılar üzerinden açıklanması, yaşlılardan dolayı pek çok hastalığa sahip olmaları gerekçesiyle virüsten en çok etkilenen grup olduklarının sürekli olarak yinelenmesi, yaşlıları “riskli” olmaktan çıkarıp “tehlikeli”, “virüsü yayan” grup olarak algılanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu durum, yaşlılara yönelik ayrıştırıcı, damgalayıcı, nefret söylemine yol açan ifadelerle ve davranışlarla karşılaşılmasına sebep olmuştur. Özellikle yaşlılar üzerinden açıklanan vaka ve ölüm sayılarına medyanın dili de eklenince yaşlılar kurallara uymayan, evde kal çağrılarını dikkate almayan, anlayışsız, virüsü yayan ve ülkeyi zor duruma düşüren bireyler olarak görülmüşlerdir. Nitekim bu söylemlerin yanında yaşlıların virüsten etkilenmelerini en aza indirmek ve onları korumak amacıyla 21 Mart 2020'de İçişleri Bakanlığı tarafından 65 yaş ve üzeri bireylere getirilen sokağa çıkma yasağı da eklenince yaşlılara yönelik önyargılar artmış ve virüsü yaydıklarına yönelik söylem ve davranışların arttığı görülmüştür.

Bu çalışma, COVID-19 pandemi döneminde gençler tarafından yaşlılara yönelik Twitter'da paylaşılan damgalayıcı, ötekileştirici ve nefret söylemine yol açan tweetleri anlamlandırmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın amacına bağlı olarak tweet'ler Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve Goffman'ın damgalama kuramı bağlamında değerlendirilmiştir. Goffman (2020) damgalamayı, toplumun bir üyesi olan insanın yine toplumun diğer üyeleri tarafından var olan herhangi bir özelliğinden dolayı damgalanması, ötekileştirilmesi ve itibarının sarsılması olarak tanımlar ve üç tür damgalamadan bahseder. Bunlardan ilki bedensel bozukluklar olarak ifade ettiği fiziki deformasyon; ikincisi, zayıf irade ve sapkın davranışlar ve üçüncüsü ise, ırk, ulus ve etnisite gibi etnolojik damgalamayı ifade eden türdür. Bu çalışmada konu Goffman'ın ifade ettiği birinci damgalama türü olan bedensel bozukluklar, fiziki deformasyon damgalama türü üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Özellikle teknolojik gelişmelerle hayatın her alanının değişim ve dönüşüme uğradığı düşünüldüğünde sosyal medya platformları üzerinden yapılan araştırmaların önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmayla birlikte alışılan araştırma yöntem ve tekniklerin dışına çıkıldığı ve çalışmanın

yaşlıların var olan sorunlarının COVID-19 pandemi dönemiyle birlikte daha da görünür bir hal aldığına ortaya konulması anlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1 Türkiye'nin Yaşlı Nüfusu

Sağlıklı bir birey, bebeklik ve çocukluk evresini geçirdikten sonra ergenlik, gençlik ve yetişkinlik evresinin ardından yaşam döngüsünün sonu olarak ifade edilen yaşlılık evresiyle karşılaşmaktadır. Bu durum yetişkinlik döneminin bir devamı olmakla birlikte hayatın önemli bir dönemini oluşturmaktadır (Şentürk, 2020, s.9). OECD'ye göre (1992) yaşlı, davranış ve buna bağlı olarak ihtiyaçları değişen 65 yaş ve üzeri bireyler olarak tanımlanırken TDK'ya göre (2021) ise yaşlı birey, yaşı ilerleyen, ihtiyarlayan ve uzun yılları geride bırakan kimse olarak ifade edilmektedir. WHO'ya göre (1963) ise yaşlı birey, 65 yaş ve üzeri bireyler olarak ifade edilirken yapılan tanımlama “kronolojik” bir anlam içermektedir.

WHO'nun 1963 yılında yapmış olduğu bir toplantıda yaşlılığın kronolojik olarak üç döneme ayrıldığı ifade edilmiştir. Bu evreler Birleşmiş Milletler'in raporunda; ilk evre 45-59 yaş aralığı “orta yaşlılar”, ikinci evre 60-74 yaş aralığı “yaşlılar” ve üçüncü evre ise, 75 ve üzeri olarak ifade edilen “ileri yaşlılar” evresidir. Pek çok bilim alanına ve nüfus bilimciler göre 60 yaş ve üzeri bireyler “yaşlı” olarak kabul edilirken, bu durum gelişmiş ülkeler nazarında 65 yaş ve üzeri olarak kabul edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 2). Dolayısıyla 65 yaş ve üzeri bireylerin “yaşlı bireyler” olarak kabul edildiğine dair genel bir görüş olduğu bilinmekle birlikte esas kriterin kronolojik yaş, takvim yılı, olduğu görülmektedir (Şentürk, 2020, s.16).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayınlanan “TÜİK 2020 Yıl Sonu Yaşlılık Verileri” raporu incelendiğinde, Türkiye'nin toplam nüfusunun 83 milyon 614 bin 362 olduğu görülmektedir. Toplam nüfus içerisinde 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı ise 2019 yılında %9.2 olurken, 2020 yılında bu oran %9.5'e yükselmiş olup 2019 yılında 7 milyon 550 bin 727 olan yaşlı nüfus 2020 yılı itibariyle 7 milyon 953 bin 555 olarak değerlendirilmiştir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Aynı zamanda TÜİK verileri incelendiğinde, nüfus projeksiyonlarına göre 2025 yılında yaşlı nüfus oranının %11 dolaylarında olması beklenmekte bu oranın 2030 yılında %12.9, 2040 yılında %16, 2060 yılında %22.6 ve 2080 yılında ise %25.6 olması öngörülmektedir (TÜİK, 2020). Bu anlamda TÜİK verilerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin nüfusunun hızla yaşlandığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin nüfusunun hızla yaşlanıyor oluşu, yeni demografik düzenlemeleri zorunlu hale getirmektedir. Özellikle hükümetlerin yaşlanan nüfusa yönelik kamu harcamalarına yön vermesi gerekmekte, bu

harcamaları nasıl ve ne şekilde yapacağı ve ne tür tedbirler alacağı üzerinde durulması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda yaşlanan nüfusa yönelik sosyal ve ekonomik politikaların gözden geçirilme gerekliliği, alt yapı ve insan kaynağının değişim ve gelişme ihtiyacı, yaşlanma ve yaşlılığın hangi perspektiften ele alınacağını ortaya koymaktadır (Arun, 2016, s.31).

Türkiye'nin yaşlanan nüfusuna yönelik yapılacak politikaların temelinde “ekonomik nedenler” yatmaktadır. Yaşlı bir bireyin ilerleyen yaşına bağlı olarak hastalıkları artmakta, bu birey ekonomik hayattan çekilmekte ve artan giderleri emeklilik sistemi tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla zaman içerisinde yaşlı nüfus ülkenin bağımlı nüfusunu oluşturmaktadır (Gökbayrak, 2021). TÜİK verileri incelendiğinde Türkiye’de yaşlı bağımlılık oranı 2020 yılı itibarıyla %13.4’ten %14.1’e yükselmiştir. 2060 yılında bu oranın %37.5, 2080 yılında ise %43.6 olması beklenmektedir (TÜİK, 2020). TÜİK verilerinden hareketle, nüfus projeksiyonlarına göre ülkenin nüfusu her geçen gün yaşlanmakta ve buna bağlı olarak, çalışan nüfusun baktığı yaşlı birey sayısı da artmaktadır.

Sonuç olarak, ülkenin yaşlanan nüfusunun artması ve buna bağlı olarak bağımlı nüfusu oluşturması, çalışan nüfus için yaşlıların “yük” olarak görülmesine sebep olmaktadır. Bu anlamda yaşlı nüfusun toplum tarafından korunması hayat standartlarının artırılması gerekmektedir. Yaşlı korumak ise ancak “aktif yaşlanmayı” sağlamakla mümkün kılınmaktadır. Aktif yaşlanma, yaşlanan bireylerin hayat kalitesini artırmak amacıyla sağlık, katılım ve güvenlik konusundaki fırsatları yükseltmek anlamına gelmektedir (WHO, 2002: 12). Dolayısıyla aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin hayatlarının her alanıyla ilgili bir ifade olup politika yapıcılara rehber olma özelliği taşımaktadır. Aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin ülke içerisinde “yük” olarak görülmesini engelleyen, yaşlı nüfusu ülkeye kazandıran, mutlu olmalarını sağlayarak bağımlı nüfus olmalarının yolunu kapatan bir uygulamadır. Bu bağlamda aktif yaşlanma sayesinde, ülkenin bağımlı nüfusu zamanla azalacak, iş gücüne katılan yaşlı nüfus, kendilerine yönelik uygulamalardan memnun olan yaşlı nüfus gibi oranlamalar iyileştirici bir hal alacaktır.

Yaşlı haklarının iyileştirilmesi, yaşlıların topluma kazandırılması tüm dünyayı etkileyen ülkemizi de etkisi altına alan COVID-19 döneminde daha da anlaşılmıştır. Özellikle virüsün yaşlılar tarafından yayıldığına inanan insanlar yaşlıları damgalanmış, topluma yük oldukları ve vazgeçilebilecek bir grup oldukları yönünde söylemler artmış, bu insanlar toplum tarafından ötekileştirilmiş ve nefret söylemlerine maruz kalmışlardır. Dolayısıyla yaşlıların hâlihazırda var olan sorunları bu dönemde daha da artmış ve yaşlılara yönelik iyileştirici politikaların yapılması zorunluluğu doğmuştur.

1.2 Türkiye’de COVID-19 Süreci ve Yaşlı Nüfus

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 31 Aralık 2019’da Çin’in Hubei eyaleti Vuhan şehrinde ilk olarak görülmüş ve dünya daha önce karşılaşılmamış bir hastalıkla tanışmıştır (Budak, Korkmaz,2020, s. 66). COVID-19’un belirtileri incelendiğinde bazı vakaların belirti göstermediği bilinirken en sık karşılaşılan belirtilerin ateş, öksürük ve nefes darlığı olduğu üzerinde durulmakta şiddetli olgularda ise zatürre, ağır solunum yetmezliği, böbrek yetmezliği ve ölüm gibi sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Salgından en çok etkilenen yaş grubu ise 60 yaş ve üzeri yaşlılar, ciddi kronik rahatsızlığı olanlar ve sağlık çalışanlarıdır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020a).

COVID-19’un olumsuz etkilerine hiç şüphesiz diğer afet örneklerinde olduğu gibi en çok yaşlılar maruz kalmış ve ülkeden ülkeye değişmekle birlikte salgından dolayı hayatını kaybedenlerin büyük bir kısmını yaşlı nüfus oluşturmuştur. Bu durum sadece yaş faktörüyle değil, yaşlıların taşıdıkları sağlık sorunları ve toplum içerisinde hâlihazırda var olan sosyal konumlarıyla açıklanabilmekte ve pandeminin sonuçlarının yaşlılarda daha fazla etki gösterdiğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla yaşlılar pandeminin yüksek risk grubunu oluşturmuş ve sokağa çıkma kısıtlaması gibi yasaklamalar ilk olarak yaşlılara uygulanmıştır (İnce, 2020). Bu kısıtlamalar özel gereksinimleri olan yaşlıları oldukça fazla etkilemiş, sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlarla karşılaşılmıştır. Özellikle hastalığın ileri yaşlarda çoğunlukla ölümle sonuçlanması psikolojik sorunları beraberinde getirmiş, yaşlıları yok sayan, alay konusu yapan tutum ve davranışlar gözle görülür bir şekilde artmıştır (Ertuğay, 2020, s. 53). Özellikle artan vaka ve ölüm sayıları sonucunda ülkelerin yaşlılara yönelik uyguladıkları politikalar medyaya yansımış, yaşlıların yaşadıkları sorunlar şaşırtıcı bir o kadar da korkutucu resmi gözler önüne sermiştir.

COVID-19’un dünya üzerinde hızla yayılmasıyla birlikte Türkiye’de de çeşitli önlemler alınmış ve 11 Mart 2020 tarihi itibariyle ilk vaka görülmüştür. Bu tarih itibariyle WHO, dünya üzerinde hızla artan bu salgını küresel bir salgın olarak değerlendirmiş ve “pandemi” olarak ilan etmiştir. Ülkede COVID-19 vakasının ilk vaka olarak görülmesi sıkı önlemleri de beraberinde getirmiştir. Bu önlemler arasında en dikkat çeken yaşlılara yönelik uygulanan kısıtlamalardır. Yaşlıların var olan sorunları COVID-19’un getirdiği sorunlarla birleşince yaşlılar bu durumdan hazırlıksız yakalanmış, bağışıklık sistemlerinin daha zayıf olması sebebiyle diğer yaş gruplarına oranla pandemiden daha fazla etkilenmiş ve toplumun “savunmasız” grubunu oluşturmuşlar, oluşturmaya da devam etmektedirler (Yasin, 2020, s. 427).

Türkiye’de ilk ölüm, 17 Mart 2020’de Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın 89 yaşında Çin temaslı bir hastanın ölümünü açıklamasıyla medyada geniş yer bulmuştur. Daha sonra ise, eski Kara Kuvvetleri

Komutanı Aytaç Yalman'ın 80 yaşında COVID-19'dan öldüğü açıklanmış ve ilk ölümün 15 Mart 2020'de gerçekleştiği kamuoyuyla paylaşılmıştır (Atlas Dergisi, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020b). Bu tarih itibariyle, vaka ve ölüm oranlarında yaşlıların yerinin oldukça fazla olduğu hem ana akım medyada hem de sosyal medyada oldukça tartışılmış ve hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde vaka ve ölüm sayıları yaş vurgusu üzerinden açıklanmıştır. Bu durum yaş(lı) ayrımcılığına yol açmış ve hükümet vurgusu sosyal medyanın diliyle birleşince 65 yaş ve üzeri yaş grubunu oluşturan vatandaşlar “tedbirli” olması gereken grup iken “tehlikeli” olarak algılanmışlardır (Altın, 2020, s. 52).

Türkiye'de vaka ve ölüm sayıları hızla artarken 21 Mart 2021 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından 65 yaş ve üzeri vatandaşlar ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşlar için sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). Bu tarih itibariyle yaşlı bireyler ayrımcılık, ötekileştirilme, damgalama ve nefret söylemiyle baş etmek zorunda kalmıştır. Genelgede 65 yaş ve üzeri bireylere yönelik alınan tedbirler onları yaşatmaya, korumaya ve ülke genelinde artan virüsü azaltmaya yönelik iken bu durum, kısa sürede ayrımcı muamelenin ve sosyal dışlanmanın yolunu açmıştır. Bu bağlamda, 65 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin koruyucu önlemlere uymadıkları, kendi sağlıklarını ve toplumun sağlığını hiçe saydıkları ve yaşlılara daha fazla kısıtlamaların uygulanması gerektiği yönünde hedef gösterilmişlerdir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2020: 2). Özellikle bu dönemde teknolojinin etkisiyle üstenci, ayrımcı ve nobran bir üslup meydana gelmiş ve bu üslup bir anda nefret diline dönüşmüştür. Getirilen sokağa çıkma kısıtlamasıyla birlikte ilgi, merhamet ve şefkate en ihtiyacı olan yaşlılar bir anda sosyal medyada artan sözel saldırılar sebebiyle damgalanmış bireyler haline gelmiş ve sokaklarda damgalanmış bireyler olarak kötülük, nefret ve zorbalığın nesnesi haline dönüşmüşlerdir (Kaya, 2020, s. 2). Bu durum Birleşmiş Milletler tarafından da ele alınmış ve COVID-19'un Yaşlı Bireyler Üzerindeki Etkileri raporu hazırlanmıştır. Raporda, COVID-19'un daha fazla dayanışmaya ihtiyaç duyulan bir dönem olduğu ancak bu dönemin yaş ayrımcılığını tırmandırdığı, yaşlıları hedef alan sözlerin ve nefret söyleminin kamusal söylemde ve sosyal medyada kuşaklararası kızgınlığı pekiştirdiği ve bu durumun endişe verici bir düzeyde seyrettiği ifade edilmiş; politikalar, programlar ve iletişim araçlarının pandeminin yaşlı bireyler üzerindeki etkisini artırdığı ve bireylerin damgalanmasına sebep olduğu üzerinde durulmuştur (UN, 2020: 9).

Sosyal medya yoluyla yayılan agresif, ayrımcı ve damgalayıcı söylemlerden en dikkat çekenleri, 65 yaş ve üzeri bireylerin sokağa çıktıklarında gençler tarafından virüsü taşıdıkları ve yaydıkları düşüncesiyle damgalanmaları, üzerlerine kolonya dökülmesi ve su fırlatılmasıdır. Bununla birlikte, videoya kaydedilip sosyal medyada rencide edilmesi, caps yapılması¹ ve banklarda oturan yaşlı bireyleri kovalayarak

¹Caps: Sosyal medyada sıklıkla kullanılan bir içerik türüdür. Bir fotoğraf ya da görselin altında verilen kırmızı çerçeve içerisinde espiri yapmak, güldürmek ve komik bir durumu ifade etmek amacıyla yapılan içerikleri ifade etmektedir.

sözlü tacizde bulunulması gibi davranışlar pandemi döneminde karşılaşılan durumlar arasındadır. Bu gibi durumlara haberlerde ve sosyal medyada sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin 79 yaşındaki Ali İhsan Yavaşca'nın Ankara'da yaşadığı olay hem haberlerde hem de sosyal medyada geniş yer bulmuştur. Hastane dönüşü otobüse binmek isteyen Ali İhsan Yavaşca, 65 yaş ve üzeri seyahat kartının iptal edilmesi sebebiyle otobüsten indirilmiş, evine yürüyerek dönmeye çalışırken kendisini polis olarak tanıtan bir genç tarafından sokağa çıkma yasağının olduğu ve kendisine ceza kesileceği söylenerek tehdit edilmiştir. Bu durum videoya alınarak sosyal medyada paylaşılmış ve oldukça tepki almıştır (Soysal, 2020, s. 296).

Bunun yanında yaşlıların sırf yaşlarından dolayı ülkeye yük oldukları ve ölüme terk edilebileceği, COVID-19 kaynaklı ölenlerin çoğunluğunun yaşlılar olması ve bu durumun kafada büyütülmemesi gerektiğini ifade eden yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, Cumhuriyet Halk Partisi Bolu Belediye Başkanı Tanju Özcan, Bolu'da kaç kişinin COVID-19'dan öldüğünün sorulması üzerine, bu sayının kırk kişi civarında olduğu, ölenlerin başka hastalıklarının da olduğu ve yaşları ileri olduğu için “bir ayağı çukurda” insanlar olarak değerlendirilebileceği söyleminde bulunmuştur. Bunun yanında rakamlara bakıldığında bu durumun çok da abartılmaması gerektiği, Bolu'da ilk vefat eden kişinin 86 yaşında bir kadın olduğu ve tedavi süreciyle birkaç gün ömrünün uzatılmış bile olabileceğini sözlerine eklemiştir. <https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/09/11/chpli-tanju-ozcandan-korona-hastalariyla-ilgili-kan-donduran-sozler-bir-ayaqi-cukurda-olan-insanlardi> (Takvim Gazetesi, 2020).

Özetle, yaşlı bireylerin COVID-19 döneminde, sosyal hayattan dışlanması, damgalanması, algının kaynağı olarak görülmesi ve ölüme terk edilmesi, yaş(lı) ayrımcılığına yeni bir boyut getirmiştir. Ayrıca bu durum yaşlı bireylerin hâlihazırda var olan sorunlarına yeni sorunlar ekleyerek uzun vadede sonuçların daha ağır olacağını gözler önüne sermektedir (Yasin, 2020, s. 430). Özellikle Türk toplumunda yaşlılara yönelik giderek olumsuzlaşan tutum ve davranışlar göz önünde bulundurulduğunda yaşlı nüfusun “artık nüfus” olarak görüldüğü, yaşlılığın kusur, özür, zafiyet ya da hastalık olarak değerlendirildiği ve “farklı” olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Yaşlılar toplumsal yaşama dâhil edilmesi ve hayatlarındaki engellerin kaldırılması gereken bir grubu oluştururken yaşamlarının ileriki dönemlerinde yaşlı olmanın bir kusur olarak görüldüğü, dışlanarak toplumun dışına atıldığı görülmektedir (Kalaycıoğlu, vd. 2003). Bu bağlamda özellikle COVID-19 döneminde yaşlıları virüsten korumanın yanında, onları yaş(lı) ayrımcılığından, ötekileştirmeden, damgalamadan ve nefret söylemine maruz kalma yollarından da korumanın gerektiği anlaşılmaktadır.

2. Yöntem

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, öznelere sosyal dünya tarafından nasıl betimlendiği, anlaşıldığı ve yorumlandığı üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte nitel araştırma “anlamı yakalama teşebbüsü” (Arkonaç, 2017, s. 16) olarak ifade edilmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma desenlerinden temellendirilmiş kuram deseni (*grounded theory*) kullanılmıştır. Temellendirilmiş kuram, anket ve istatistiksel yaklaşımlar yoluyla yapılan nicel araştırmalara yönelik aşırı güven eğilimine karşı olarak Glaser ve Strauss tarafından geliştirilmiştir (Ilgar, Ilgar, 2013, s.202).

Bu bağlamda çalışma, nitel araştırma yöntem ve tekniklerine uygun olarak Türkiye’de COVID-19 döneminde yaşlılara yönelik Twitter’da paylaşılan damgalayıcı, ötekileştirici ve nefret söylemine yol açan tweet’leri betimlemek, anlamak ve yorumlamak amacıyla yapılmıştır.

2.2 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmada Glaser ve Strauss’un temellendirilmiş kuram deseni için önerdiği kuramsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Charmaz’a göre (2015, s. 273) kuramsal örnekleme, gelişen kategorideki teorileri detaylandırmak ve düzeltmek için uygun verileri aramak ve toplamak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Bryman’a göre (2012, s.717) kuramsal örneklemede veri toplama ve analiz sürecinin doygunluk noktasına ulaşıncaya kadar devam etmesi beklenmektedir.

Bu çalışmada, Mart 2020 ile Ocak 2021 ayları arasında geçen 10 aylık süreçte “herkese açık” olarak kullanılan Twitter hesaplarından yaşlı bireylere yönelik paylaşılan ve olumsuz söylemler içeren tweet’ler derlenerek bir tweet havuzu oluşturulmuştur. Derlenen bu tweet’ler temellendirilmiş kuramın sağladığı açık kodlama ile sınırlandırılmıştır. Tekrar tekrar okumalar sonucunda belirlenen temalar; “Yaşlıların Virüsü Yayıdıklarını Düşünme Söylemi”, “Yaşlılara Karşı Alay Etme Söylemi ve Yaşlıları Küçümseme Söylemi” ve “Yaşlılara Karşı Nefret Söylemi” temalarıdır. Yazılan yüksek lisans tezi kapsamında 201 tweet derlenmiş ve “Yaşlıların Virüsü Yayıdıklarını Düşünme Söylemi” teması altında dört tweet’e, “Yaşlılara Karşı Alay Etme Söylemi ve Yaşlıları Küçümseme Söylemi” teması altında üç tweet’e ve son olarak “Yaşlılara Karşı Nefret Söylemi” teması altında üç tweet’e yer verilmiştir. Ancak bu çalışmada her tema altında bir tweet’e yer verilerek Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem analizi modeli çerçevesinde analiz

edilmiştir. Çalışmanın amacına bağlı olarak elde edilen bilgilerin genellenme gibi bir amacı yoktur. Amaç, elde edilen bilgilere sosyolojik bir yorum kazandırmaktır.

2.3 Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Bu çalışmada netnografik veri toplama yönteminden faydalanılmıştır. Netnografi, etnografi yönteminin günümüz bilgisayar dünyasına uyarlanmış yöntemidir. Netnografide etnografiden farklı olarak veriler çevirim içi ortamda toplanmaktadır (Özbölük, Dursun, 2015, s. 232). Çalışmanın verileri, Twitter ortamında 10 aylık bir süreyi kapsayacak şekilde toplanmış ve gençler tarafından Twitter'da yaşlılara yönelik paylaşılan ve olumsuz anlamlar içeren tweet'ler özelinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın verilerine, “herkese açık” olarak kullanılan hesaplardan ulaşılmıştır. Çalışmanın verilerine “yaşlılar”, “korona” ve “corona” kelimeleri ile “#EvdeKal”, “#EvindeKal65+” ve “#65yaş” etiketleri ile yapılan aramalar sonucunda ulaşılarak bir tweet havuzu oluşturulmuş ve tweet'ler üç ana temada toplanmıştır. Tweet havuzunda yer alan 201 tweet, yüksek lisans tez çalışmasında 10 ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada ise belirlenen üç tema altında üç tweet'e yer verilmiştir. Bu tweet'ler Erving Goffman'ın damgalama kuramı bağlamında yorumlanmıştır. Yorumlamalar, Goffman'ın belirlediği üç damgalama türünden birincisi olan “bedensel bozukluklar ve engeller, fiziki deformasyon” ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmanın analiz yöntemini Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi oluşturmaktadır. Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi yönteminde, söylem yapıları ile iktidar yapıları arasındaki ilişkiye odaklanılmakta ve iktidarın toplumsal gruplar arasında ortaya çıktığına değinilmektedir. Van Dijk, analizler sonucunda etnik, ırka dayalı farklılıklar ve cinsiyet gibi toplumsal farklılıkların söylem içinde nasıl hiyerarşik olarak konumlandığını vurgulamaktadır (Karaduman, 2017). Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi, kendisi tarafından da tam olarak uygulanmamıştır. Model, araştırılan konu ve probleme bağlı olarak değiştirilebilmektedir (Bal, 2016). Bu çalışmada eleştirel söylem analizi yönteminin kullanılmasının sebebi, modelin araştırmacı tarafından konu ya da probleme bağlı olarak değiştirilme imkânının olmasıdır. Dolayısıyla, van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemi sayesinde model konuya uygun olarak “tematik yapı, ardalın bilgisi ve bağlam bilgisi” ile sınırlandırılmış ve modeldeki diğer başlıklara² yer verilmemiştir. Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi modelinin damgalama, ötekileştirme ve nefret söylemine yol açan tweet'lerin arkasında yatan sebepleri ortaya koymak ve Goffman'ın damgalama kuramı bağlamında yorumlamak açısından konuya katkı sağladığı düşünülmektedir.

² Teun A. van Dijk'in eleştirel söylem analizi modeli Makro Yapı ve Mikro yapıdan oluşmaktadır. Makro yapı altında, Tematik Yapı, Şematik Yapı, Gönderinin Anlatım Dili, Ardalan Bilgisi ve Bağlam Bilgisi yer almaktadır. Mikro Yapı altında ise, Sentaktik Çözümleme, Bölgesel Uyum, Kelime Seçimleri bilgisine yer verilmektedir (Özer, 2015, s. 247-248).

2.4 Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmaların değerlendirilmesinde en önemli ölçüt, elde edilen verilerin, verilerin analizinin ve analiz sonuçlarının inanılır ve güvenilir olmasıdır (McMillan, 2000). Nitel bir araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini artırmak için birtakım yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada, çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla mevcut literatürün ayrıntılı anlatımı yapılmış, ortamın, katılımcıların ve tweet'lerin ayrıntılı olarak betimlemesi yapılmış ancak kullanıcıların kimlik bilgileri (adı, soyadı, kullanıcı adı vs.) etik konulara sadık kalınarak paylaşılmamıştır.

Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğine katkı sağlayan bir diğer yöntem uzman değerlendirmesi (peer debriefing) yöntemidir. Çalışmanın devam ettiği 10 aylık süre boyunca, çalışmanın kuramsal, yöntemsel ve analiz süreçlerinde konuya hâkim uzman yardımına başvurulmuş ve çalışma tamamlanana kadar uzman değerlendirmesinden faydalanılmıştır.

3. Bulgular ve Analiz

3.1 1. TEMA: Yaşlıların Virüsü Yaydıklarını Düşünme Söylemi

3.1.1 Tweet 1 İle İlgili Analiz

Tweet İçeriği	Akıllılık yapıp kimse yoktur diye evin arkasındaki markete gideyim dedim markette sadece yaşlılar vardı inş corona olmadım.
Tweet'in Paylaşıldığı Tarih	21 Mart 2020
Retweet	0
Beğenme	10
Yorum	0
Tweet'e Ulaşma Yolu	Tweet'e “yaşlılar” ve “corona” anahtar kelimeleriyle yapılan aramalar sonucunda ulaşılmıştır

Akıllılık yapıp kimse yoktur diye evin arkasındaki
markete gideyim dedim markette sadece yaşlılar vardı
inş corona olmadım

Terme, Samsun konumundan ÖS 6:55 - 21 Mar 2020 · Twitter for iPhone

10 Beğeni

Şekil 1. Tweet 1

Makro Yapı

i-Tematik Yapı

Şekil 1'de yer alan tweet'te kullanıcı, pandemi döneminde virüsün kendisine bulaşmasını engellemek ve korunmak için insanlardan izole olduğunu düşündüğü evinin arka tarafında bulunan bir markete gittiğini ancak yaşlılarla karşılaştığını ifade etmektedir. Markette yaşlılar haricinde başka insanların olmadığını ve yaşlıların virüsü yaydıklarını düşündüğü için kendisine de bulaşmış olabileceğinden endişe duyduğunu belirtmektedir. Tweet'in paylaşımının yapıldığı tarih 21 Mart 2020'dir ve bu tarih, İç İşleri Bakanlığı tarafından 21 Mart 2020'de yayınlanan ve 65 yaş ve üzeri bireylere getirilen sokağa çıkma yasağına atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bu tarih itibariyle, yaşlı bireylere getirilen sokağa çıkma yasaklamasının halk tarafından yanlış yorumlandığı, yaşlıları korumak ve COVID-19'dan en çok etkilenen grup olan yaşlıların hastaneye yatırılmasını engellemek amacıyla getirilen kısıtlamanın virüsü yaşlıların yaydığını düşünmeye yol açtığı anlaşılmaktadır.

ii-Şematik Yapı

Ardalan Bilgisi

Şekil 1'de yer alan tweet'in ardalan bilgisini 21 Mart 2020'de İç İşleri Bakanlığı tarafından getirilen sokağa çıkma yasağı oluşturmaktadır. Bu tarih itibariyle halk tarafından yaşlıların virüsü yaydığı ve tehlikeli oldukları, yaşlıların eve kapatılabileceği ve virüsün bulaşma riskinin azaltılacağı düşüncesi yaygınlaşmıştır.

Bağlam Bilgisi

Şekil 1'de yer alan tweet'i paylaşan kullanıcıya göre virüsün kaynağı yaşlılar olarak görülmekte ve yaşlılar tehlikeli atfedilerek, gençlere virüs bulaştırdıkları düşünülmektedir. Bununla birlikte, 31 Aralık 2019 itibariyle Çin'in Hubei eyaleti Vuhan şehrinde ilk COVID-19 vakasının görülmesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de gündem maddesini oluşturmuştur. Ayrıca 11 Mart 2020'de Türkiye'de ilk vakanın görülmesi ve salgının pandemi olarak ilan edilmesi, ülkede geniş çaplı önlemlerin alınmasına yol açmıştır. Bu tarihten itibaren, hükümet söylemlerinde ve medyada çıkan haberlerde, vaka ve ölüm sayıları "yaşlılar" üzerinden açıklanmıştır. Ülkede ilk vakanın görülmesiyle, yaşlılar yaşlarından dolayı pek çok hastalığa sahip olmaları sebebiyle "riskli" olarak değerlendirilmiş ancak bu durum halk tarafından yanlış yorumlanmış ve yaşlıların "tehlikeli" olarak değerlendirilmelerine yol açmıştır. Örneğin Dirini ve Özsu'ya göre (2020, s.10), "Polis ve zabıtanın dede uyarısı", "Yasağa uymayan yaşlılara polis uyarısı",

“Sokakta yaşlı denetimi”, “Yaşlılar yasağa rağmen pazara çıktı” gibi haberlere yansıyan ayrımcı ve damgalayıcı söylemler, halkın yanlış yönlendirilmesine yol açmıştır. Yaşlılar halktan ayrıştırılarak eve kapatılması gereken, tehlikeli ve virüsü yayan, önlemlere dikkat etmeyen bir grup olarak algılanmıştır. Goffman’a göre (2020, s.117), bir bireyin geçmişinde ya da bugününde onun saygınlığını etkileyecek ve onu itibarsızlaştıracak herhangi bir durum varsa, kişinin kırılmalılığı durumu bilen kişi sayısına göre değişmekte ve kişi sayısı ne kadar artarsa, durum o kadar riskli bir hal almaktadır. Bu durum tweet’i beğenen kişi sayısından da anlaşılmaktadır. Tweet 1’de de görüldüğü üzere, tweet’i 10 kişi beğenmiştir. Hesap, gizli bir hesap olmayıp “herkese açık” bir özellikte olduğu için, tweet’i beğenen kişilerin ana sayfalarında da yer almakta, başkaları tarafından görülebilmekte ve bu sayı sanıldığından çok daha fazla olmaktadır. Dolayısıyla hem Twitter da hem medyada hem de haber başlıklarında sürekli olarak yaşlıların virüsü yaydıklarına yönelik söylemlerin yer alması, yaşlı bireylerin kırılmalılığı ve dezavantajlılığını artırmakta, onları damgalamakta ve virüsü yayan vektör konumuna sürüklemektedir. Ayrıca yine Goffman (2020), damgalanan bireyin damgalayanlar tarafından bedenine yönelik olumsuz söylem ve davranışlarla karşılaşabildiğinden bahsetmekte ve bu durumu “bedensel iğrenme” ile açıklamaktadır. Tweet 1’de de görüldüğü üzere kullanıcı, yaşlıları sırf yaşlarından dolayı damgalamakta, bedenlerine yönelik ayrıştırıcı bir yaklaşımda bulunarak virüsü kendisine bulaştırmış olabileceğinden endişe duymaktadır.

3.2 2. TEMA: Yaşlılarla Alay Etme ve Yaşlıları Küçümseme Söylemi

3.2.1 Tweet 2 İle İlgili Analiz

Tweet İçeriği	Yaşlılar yarın sabah 08.05 itibari ile “ALO 153” Destek Hattı mesaim başlıyor birinizi dışarıda göreyim yakarım çıranızı #Covid-19 #CoronavirusPandemic #Corona
Tweet’in Paylaşıldığı Tarih	21 Mart 2020
Retweet	0
Beğenme	8
Yorum	0
Tweet’e Ulaşma Yolu	Tweet’e “yaşlılar” anahtar kelimesiyle yapılan aramalar sonucunda ulaşılmıştır.

Yaşlılar yarın sabah 08.05 itibari ile "ALO 153 " Destek Hattı mesaim başlıyor birinizi dışarıda göreyim yakarım çıkarınız 😊 #Covid_19 #CoronavirusPandemic #Corona #Alo153

ÖS 10:34 · 21 Mar 2020 · Twitter for iPhone

8 Beğeni

Şekil 2. Tweet 2

Makro Yapı

i-Tematik Yapı

Şekil 2'de yer alan tweet'te kullanıcı, İçişleri Bakanlığı tarafından 21 Mart 2020'de getirilen sokağa çıkma yasağına dayanarak sokağa çıkma yasağını ihlal eden yaşlıları ihbar edeceğini alay edici ve küçümseyici bir dille ifade etmiştir. Cümlelerin sonunda yer alan "gülme emoji" de konuyu alay edici ve küçümseyici bir üslupla ele aldığını göstermektedir. Bunun yanında tweet'te kullanılan "yakarım çıkarınız" ifadesi ile kullanıcı, yasaklamaya rağmen sokağa çıkan yaşlılara ceza vereceğini ifade etmektedir. Ayrıca kullanıcının "mesaim başlıyor" ifadesiyle bunu mesleki bir iş gibi günlük rutin haline getirerek görev bilinciyle yapacağı anlaşılmaktadır.

ii-Şematik Yapı

Ardalan Bilgisi

Şekil 2'de yer alan tweet, 21 Mart 2020'de 65 yaş ve üzeri bireyler için getirilen sokağa çıkma yasağına işaret etmektedir. Anlaşıldığı üzere bu tarih itibariyle yasaklamamanın dışında kalan bireyler, yasağa uymadıklarını gerekçe göstererek yaşlıları ayırtmış, alaycı ve küçümseyici bir üslupla damgalamışlardır. Bunun yanında tweet'te yer alan Alo 153 Destek Hattı, ülkedeki tüm yerel yönetimler tarafından kullanılan bir çağrı merkezi numarasıdır. Bu gibi tweetlere, İç İşleri Bakanlığı tarafından getirilen yasağın ardından Nevşehir Belediyesi'nin resmi Twitter hesabından paylaştığı "ALO 153 Yaşlı İhbar Hattı" konulu paylaşımının sebep olduğu düşünülebilir. Nevşehir Belediyesi, paylaştığı tweet ile yasağı ihlal eden yaşlıların ihbar edilebileceğinin bilgisini vermesi üzerine durum, bazı kesim tarafından dikkate alınıp kullanılırken bazı kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır (Dirini, Özsu, 2020, s.10). Gelen tepkilerin ardından tweet bir saat içinde "Yaşlı Destek Hattı" olarak değişse de yaşlılara yönelik alay edici ve küçümseyici paylaşımların yapıldığı görülmektedir.

Bağlam Bilgisi

Şekil 2’de paylaşılan tweet’te kullanıcı, 65 yaş ve üzeri bireylere getirilen sokağa çıkma yasağına uymamanın zorunlu olduğunu, uymayan herhangi bir yaşlı gördüğünde şikayet edeceğini belirtmiştir. Goffman’a göre (2020, s.172-173), toplum damgalı bir bireye içinde yaşadığı ailenin büyük bir üyesi olduğunu hissettirip “normal” olduğunu ifade ederken diğer taraftan “farklı” olduğunu kendisine kabul ettirmeye çalışmaktadır. Goffman’ın bu ifadelerini destekleyen Şekil 2’de yer alan tweet’te kullanıcı, “ALO 153 Destek Hattı” diyerek yaşlıları düşündüğü, onlara destek olmak istediği ve pandeminin zor koşullarında yardımcı olacağını ima ederken bir yandan da, “ihbar etmek” ve “çıra yakmak” gibi ifadelerle küçük düşürücü ve alay edici bir üslupla yaşlı bireyin toplum içindeki yerini sorgulatmaktadır. Dolayısıyla kullanıcı tarafından paylaşılan tweet’te yaşlı bireyler alay edici ve küçümseyici bir söylemle damgalanmış ve ötekileştirilmiştir.

3.3 3. TEMA: Yaşlılara Karşı Nefret Söylemi

Tweet İçeriği	Bu yaşlılar napıyor ya. Birisi ben koronaysam sen de ol deyip polisin suratına tükürüyor, diğeri barikat yıkıyor. Öbürü otobüs tutup grupça Erzurum’a kaçmaya çalışıyor. Hani marjinal bizdik sokağa çıkıyorlar diye pala ile kovalayacağım ... yaşlı umreci çapulcuları Yanıtlardan biri: Kezzapla mı gezsek ?
Tweet’in Paylaşıldığı Tarih	17 Mart 2020
Retweet	127
Beğenme	+1400
Yorum	13
Tweet’e Ulaşma Yolu	Tweet’e “yaşlılar” anahtar kelimesiyle yapılan aramalar sonucunda ulaşılmıştır.

Şekil 3. Tweet 3

Makro Yapı

i-Tematik Yapı

Şekil 3'te yer alan tweet'te kullanıcı, yaşlılara yönelik nefret söyleminde bulunmakta ve bu söylemi “pala ile kovalayacağım” cümlesiyle desteklemektedir. Ayrıca kullanıcının paylaştığı tweet'te argo kelime de kullandığı görülmekte olup bu ifade araştırmacı tarafından silinmiştir. Tweet'e yapılan 13 yorumdan biri “Kezzapla mı gezsek?” yorumudur. Kullanıcı, yaşlıların sokağa çıkarak virüsü yaydıklarını, gençlere bulaştırdıklarını ve gençlerin de kendilerini korumak için “kezzapla gezmek” gibi korunma yöntemleri geliştirebileceği anlaşılmaktadır. Bu durum, pandemi dönemiyle birlikte yaşlılara yönelik var olan nefret söylemlerine örnek olacak en net ifadelerden biri olup yaşlılar ile sokağa çıkma yasağına dâhil edilmeyen grup arasındaki ayrışmaya işaret etmektedir.

ii-Şematik Yapı

Ardalan Bilgisi

Şekil 3'te yer alan tweet'in ve tweet'e verilen yanıtın 17 Mart 2020'de paylaşıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tarih, 21 Mart 2020 tarihinde 65 yaş ve üzeri yaşlı bireylere getirilen sokağa çıkma yasağının öncesine işaret etmektedir. 31 Aralık 2019 tarihinde dünya üzerinde görülen ilk COVID-19 vakasının ardından tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de panik havası meydana gelmiştir. Aynı zamanda umreden dönen ilk kafilenin dönüş tarihinin 3 Mart 2020 oluşu (Atlas Dergisi, 2020) ve umreden dönecek kesimin çoğunluğunun yaşlı bireyler olması COVID-19'u ülkeye getirecek olan grubun yaşlılar olarak algılanmasına yol açmıştır. Nitekim 11 Mart 2020'de ilk vakanın ülkemizde görülmesiyle yaşlıların virüsü ülkeye getirdiği söylemleri yayılmış ve bir anlamda yaşlılar günah keçisi ilan edilmiştir. Ayrıca tweet'te yer alan “yaşlı umreci” ifadesi de bu durumu destekler nitelikte olup yaşlı bireyleri itibarsızlaştırıcı bir niteliktedir. Kullanıcı tweet'te “marjinal” ve “çapulcu” ifadelerini kullanarak siyasi bir söyleme de işaret etmektedir. Bu doğrultuda tweet'te yer alan “biz” ve “öteki” ifadeleri ile kullanıcı gençlerin aykırı davranışlar sergilemediği ve aksine asıl aykırı kişilerin yaşlılar olduğuna dikkat çekerek yaşlılar ve gençler arasında pandemiyle birlikte var olan ayrışmaya işaret etmektedir.

Bağlam Bilgisi

Şekil 3'te yer alan tweet'i Goffman'ın (2020) damgalama kuramı bağlamında değerlendirdiğimizde kullanıcının “bedensel iğrenme” kavramsallaştırmasına işaret ettiği görülmektedir. Anlaşıldığı üzere, yaşlılar sırf yaşlarından dolayı fiziksel olarak diğer bireylere göre “farklı” görülmektedirler. Dolayısıyla

yaşlarından dolayı damgalanan bu bireylere anlayışsız, kurallara uymayan, “normal davranmayan” anlamları yüklenmekte ve/veya yakıştırmaları yapılmaktadır. Tweet'ten de anlaşılacağı üzere yaşlı bireyler bu nedenle pandemi döneminde ölüme terk edilmeyi, öldürülmeyi ya da vazgeçilmeyi hak ettiği imasıyla karşılaşmışlardır.

4. Sonuç

Dünya üzerinde COVID-19 olarak bilinen ilk vaka 31 Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaleti Vuhan şehrinde görülmüştür. Türkiye'de ise ilk vaka 11 Mart 2020'de görülmüş olup aynı zamanda dünya üzerindeki salgın, küresel çaplı olması sebebiyle WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir. Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü tarihten itibaren vaka sayıları hızla artmış ve hükümet yetkilileri tarafından birtakım önlemler alınmıştır. Nitekim 12 Mart 2020'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan önderliğinde beş saat süren bir toplantı gerçekleştirilmiş ve eğitimden maçların nasıl oynanacağına kadar bir dizi önlemler alınarak bu önlemler kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Türkiye'de vaka sayılarının hızla artması ve COVID-19 kaynaklı ölümlerin duyurulmaya başlamasıyla birlikte virüsün en çok yaşlıları ve kronik rahatsızlığı olan vatandaşları etkilediği sık sık gündeme getirilmiş, vaka ve ölüm sayıları “yaş” faktörü üzerinden açıklanmaya başlanmıştır. Bu durumun dikkat çekici bir hal almasıyla birlikte özellikle yaşlılara karşı önyargı, ayrıştırıcı söylem ve davranışlar, damgalayıcı ifadeler sık sık medyada yer almış, özellikle sosyal medyada yaşlılar hedef haline getirilmiştir. Yaşlıların uyarıları dikkate almadığı, gençleri tehlikeye düşürdüğü, vaka ve ölüm sayılarının artmasına sebep olduğu gibi ifadeler ya da imalar hem haber kanallarında hem de sosyal medyada geniş yer bulmuştur. Bunun yanında 21 Mart 2020'de 65 yaş ve üzeri bireylere getirilen sokağa çıkma yasağı, yaşlıların virüsün kaynağı olduğunun algılanmasına sebep olmuştur. Özellikle gençler tarafından çok sık kullanılan Twitter gibi sosyal medya ortamlarında yaşlılara yönelik ayrıştırıcı, ötekileştirici ve damgalayıcı ifadeler kaygı verici bir boyuta ulaşarak yaşlılara yönelik nefret söylemleriyle karşılaşmıştır.

Bu çalışma, Türkiye'de COVID-19 döneminde yaşlılara yönelik Twitter'da paylaşılan damgalayıcı, ötekileştirici ve nefret söylemine yol açan tweet'leri betimlemek, anlamak ve yorumlamak amacıyla ele alınmıştır. Çalışmada, Mart 2020 ile Ocak 2021 ayları arasında geçen 10 aylık süreçte “herkese açık” olarak kullanılan Twitter hesaplarından yaşlı bireylere yönelik paylaşılan ve olumsuz söylemler içeren tweet'ler derlenerek bir tweet havuzu oluşturulmuştur. Derlenen bu tweet'ler temellendirilmiş kuramın sağladığı açık kodlama ile sınırlandırılmıştır. Tekrar tekrar okumalar sonucunda belirlenen

temalar; “Yaşlıların Virüsü Yayıdıklarını Düşünme Söylemi”, “Yaşlılara Karşı Alay Etme Söylemi ve Yaşlıları Küçümseme Söylemi” ve “Yaşlılara Karşı Nefret Söylemi” temaları olup her tema altında bir tweet’e yer verilerek Goffman’ın damgalama kuramı bağlamında, Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem analizi modeli çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmanın amacına bağlı olarak elde edilen bilgilerin genellenme gibi bir amacı yoktur. Amaç, elde edilen bilgilere sosyolojik bir yorum kazandırmak ve yaşlıların pandemi dönemiyle birlikte hâlihazırda artan sorunlarına ışık tutmaktır.

Yaşlıların var olan sorunlarının teknolojiyle birlikte artış gösterdiği ele alınması gereken bir gerçektir. Özellikle, teknolojiyle birlikte meydana gelen ilerleme damgalamayı da beraberinde getirmiş, iletişim kanallarının fazlalığı, reklamlar, filmler, diziler ve sosyal medya kanalları damgalamanın artış göstermesine ortam hazırlamıştır (Kadioğlu, Şahin, 2015). Bu bağlamda pandemi dönemiyle birlikte hem haber kanalları hem de sosyal medya platformları üzerinden yaşlıların hedef haline getirildiği, yaşlıların ekonomik hayattan çekilmeleri ve emeklilikleri üzerinden pek çok söyleme maruz kaldıkları, “yük” olarak görüldükleri bilinmesi gereken önemli konular arasındadır. Damgalamanın sonuçları göz önünde bulundurulduğunda da başka sorunlarla karşılaşılmaktadır. Özellikle damgalanan bireylerin artık toplumun bir üyesi olarak kendilerini görmedikleri, kendilerini soyutladıkları ve yalnız hissettikleri bilinmektedir. Ayrıca damgalanan bireylerin büyük bir kısmının önyargılı, basmakalıp düşünceleri, damgalayıcı söylem ve davranışları benimsedikleri ve hak ettiklerini düşündükleri de ifade edilmektedir. Bunun yanında damgalamanın getireceği ayrımcılıkla baş etmek için bireyin hastalığı gizleme ya da inkâr etme davranışları sergileyeceği de düşünülmektedir (Türk Psikiyatri Derneği, 2020). Dolayısıyla özellikle pandemi döneminde toplumsal bağların en kuvvetli olması gereken günlerde yaşlıların bu gibi damgalamalara maruz kalmalarının uzun vadede sorunların artmasına sebep olacağı, COVID-19 dışında herhangi bir hastalık geçirse bile hastanın bu durumu gizleyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle 65 yaş ve üzeri bireylere getirilen yasaklamanın 3 Haziran 2020’ye kadar sürdüğü düşünüldüğünde yaşlı bireylerin damgalamanın sonuçlarıyla baş etmek zorunda kaldıkları, yalnızlık hissini yaşadıkları ve aidiyet duygusunu sorguladıkları üzerinde durulmalı, uzun vadede toplumsal açıdan başka sorunların da meydana gelebileceği unutulmamalıdır.

Pandemi dönemiyle birlikte yaşlılara yönelik şiddet ve ihlal haberlerinin de arttığı görülmektedir. Senex Yaşlılara Yönelik Şiddet ve İhlallerin İzlenmesi Raporu’na göre, Ocak 2021’de 133 vaka ile karşılaşılırken şubat ayında bu sayı 139, mart ve nisan aylarında 155 olarak belirlenmiştir. Özellikle pandemi döneminde yaşlılara yönelik ayrımcı, ötekileştirici ve damgalayıcı söylem ve davranışların arttığı bilinmekte olup vakaların şiddet, zehirlenme, düşme, kaybolma gibi tespitleri içerdiği raporda belirtilmektedir (Senex, 2021). Dolayısıyla yaşlıların her fırsatta virüsü yaydıkları, virüsün kaynağı oldukları, önlemlere uymadıkları, sosyal medya üzerinden hedef gösterildikleri, kendilerini ve toplumu riske attıklarının vurgulandığı pandemi

döneminde bu gibi haberlerin artış göstereceğinden endişe duyulmaktadır.

65 yaş ve üzeri bireylerin sağlığı düşünüldüğünde pandemi döneminde gündemi meşgul eden birtakım tartışma konularıyla karşılaşmıştır. Bunlardan en dikkat çeken, “Yoğun pandemi koşulları altında tek bir solunum cihazı var ise iki hastadan hangisi tercih edilmeli?” (Kabataş, 2020) tartışmasıdır. Bu gibi soruların gündemi meşgul etmesi, hâlihazırda var olan ayrımcılığın gün yüzüne çıkmış hali olarak değerlendirilebilmektedir. Yaşlı ve enfekte olmuş bireylere müdahalede bulunurken yaş ayrımcılığında bulunmak, yaşlı hastaların sağlığından feragat etmek, yaşlıları ikinci plana atmak ve ölüme terk etmek etik ihlaller olarak değerlendirmenin yanında Türk kültürünün değer yargılarına da uymayan bir uygulamadır (Kabataş, 2020). Dolayısıyla sırf yaş faktöründen dolayı hasta seçmek, yaşlı olan hastayı ikinci plana atmak ya da bu gibi durumları gündeme getirerek yaşlı hastalara karşı önyargıyı artırmak, gençler ve yaşlılar arasındaki kuşaklararası çatışmayı artırmak sadece topluma zarar vermektedir. Bu gibi durumları gündeme getirmek yerine yaşlıları topluma kazandırmak, kaliteli yaşlanmalarını sağlamak ve karşılıklı sevgi-saygı bağlarını kuvvetlendirmek için çalışılmalıdır.

Özetle, pandemi koşullarının getirdiği yaşlılara yönelik önyargıyı azaltmak ve yaşlıları topluma kazandırmak için politika yapıcılara büyük sorumluluk düşmektedir. Özellikle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yaşlılarla ilgilenecek, gençlerle yaşlılar arasında sağlıklı iletişimin kurulması için çalışacak sosyolog, psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda, yaşlılara yönelik desteğin sadece tıbbi bakımla sınırlı olmadığı bilinmeli, toplumsal anlamda birlik ve beraberliğin sağlanması için toplum desteğinin önemli olduğu anlaşılmalıdır.

Kaynaklar

- Altın, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinde yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30(2), 49-57. 10.5222/terh.2020.93723.
- Arkonacı, S. (2017). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi Niteliksel Duruş*. İstanbul: Hiperyayın.
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye’de yaşlılık ve eşitsizlik. *Akdeniz İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 29-48. 10.13114/MJH.2016.287.
- Atlas Dergisi. (2020, 17 Ağustos). COVID-19 Salgını Kronolojisi. Erişim adresi: <https://www.atlasdergisi.com/gundem/covid-19-salgini-kronolojisi.html>
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örnekliler)*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press.
- Budak, F., Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye Örneği. *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*. 1, 62-79. 10.35375/sayod.738657
- Charmaz, K. (2015). *Gömülü (Grounded) Teori Yapılandırması: Nitel Analiz Uygulama Rehberi*. Rabia Hoş (Çev.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Dirini, İ., Özsu, G. (2020, 26 Eylül). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Medyada Nefret Söylemi Raporu. Alternatif Bilişim Derneği. <https://ekitap.alternatifbilisim.org/covid19-nefret-soylemi-raporu/>
- Ertuğay, R. (2020). Hadislerde yaşlıların konumu. *Din ve Bilim Dergisi*. 3(1), 51-62.
- Goffman, E. (2020). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. Levent Ünsaldı, Şerife Geniş, Suphi Nejat Ağırnaslı. (Çev.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gökbayrak, Ş. (2021, 21 Nisan). *Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar*. Erişim adresi: https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/1880/mod_resource/content/1/YA%C5%9ELILARA%20Y%C3%96NEL%C4%B0K%20SOSYAL%20POL%C4%B0T%C4%B0KALAR.pdf
- Ilgar, M. Z., Ilgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (Temellendirilmiş kuram). *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(3), 197-247.
- Kabataş, B. (2020). COVID-19 Salgınında Vaka Yönetimi ve Yaşlılar. Veli Duyan (Ed.). *COVID-19 Salgınında Vaka Yönetimi*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 75-113.
- Kadioğlu, M., Şahin, N. (2016). Stigmatizasyon (damgalama) ve kadın. *Sağlık ve Toplum Dergisi*. 25(3), 3-9. 10.29029/busbed.358639
- Kalaycıoğlu, S., Kurtuluş, C., Küçükural, Ö., Tol, U. (2003, 4 Nisan). Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları 5. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/332422759_Yaslilar_ve_Yasli_Yakinlari_Acisindan_Yasam_Bicimi_Tercihleri
- Karaduman, S. (2017). Eleştirel söylem çözümlemesinin eleştirel haber araştırmalarına katkısı ve sunduğu perspektif. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 31-46.
- Kaya, M. (2020, 24 Nisan). Koronavirüs salgınında yaşlılar nasıl hedef haline geldi? *SETA Perspektif*, 271, 1-4. Erişim adresi: <https://setav.org/assets/uploads/2020/04/P271.pdf>

- McMillan, J. H. (2000). *Educational Research: Fundamentals for the Consumer*. (3th ed.). New York: Longman.
- OECD. (1992). *Urban Policies for Aging Populations*. Paris: Head of Publication Service.
- Özbölük, T., Dursun, Y. (2015). Pazarlama araştırmalarında paradigmal dönüşüm ve etnografinin dijital evrimi: Netnografi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 227-249.
- Senex İzleme. (2021, 24 Nisan). Yaşlılara Yönelik Şiddet ve İhlallerin İncelenmesi Raporları. *Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği*. Erişim adresi: <http://www.senex.org.tr/yayinlar/>
- Soysal, G. (2020). Koronavirüs salgını ve yaşlılık. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 290-301.
- Şentürk, Ü. (2020). *Yaşlılık Sosyolojisi-Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Takvim Gazetesi (2020, 12 Eylül). CHP'li Tanju Özcan'dan Korona Hastalarıyla İlgili Kan Donduran Sözler: Bir Ayağı Çukurda Olan İnsanlardı. Erişim adresi: <https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/09/11/chpli-tanju-ozcandan-korona-hastalariyla-iligili-kan-donduran-sozler-bir-ayagi-cukurda-olan-insanlardi>
- TDK. (2021, 26 Mayıs). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- TÜİK. (2020, 18 Mart). İstatistiklerle Yaşlılar. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2020-37227>
- Türkiye Psikiyatri Derneği. (2020, 21 Mayıs). COVID-19 ve Damgalama. Erişim adresi: <https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202003110-DamgalanmaCOVID.pdf>
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020, 18 Mart). TÜİK 2020 Yıl Sonu Yaşlılık Verileri. Erişim adresi: https://ailevecalisma.gov.tr/media/67227/eyhgm_tuik_2020_yilsonu_yaslilik_verileri.pdf
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014, 24 Nisan). Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020a, 26 Nisan). COVID-19 Nedir? Erişim adresi: <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020b, 25 Nisan). Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu. Erişim adresi: <https://covid19.saglik.gov.tr/>

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020, 21 Mart). 65 Yaş ve Üstü İle Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi>

United Nations. (2020, 25 Mayıs). Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Older Persons. Erişim adresi: <https://www.un.org/development/desa/ageing/wp-content/uploads/sites/24/2020/05/COVID-Older-persons.pdf>

WHO. (1963). *Health Protection of the Elderly and the Aged and the Prevention of Premature Aging*. Report on a Seminar Convened by the World Health Organization, Kiev.

WHO. (2002). Active Ageing: A Policy Framework. Erişim adresi: http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf;jsessionid=F913229345B3EBBADBEA3B021A3A1F79?sequence=1

Yasin, Y. (2021, 27 Mayıs). Kırılgan gruplar ve COVID-19; yaşlılar. Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu. *Türk Tabipleri Birliği*.

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Notları: Bu çalışma, 01.07.2021 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Ana Bilim Dalı Sosyoloji Yüksek Lisans Programı'nda savunma sınavı yapılan “Goffman’ın Damgalama Kuramı Bağlamında Türkiye’de COVID-19 Süreci ve Yaşlılar Üzerine Bir Söylem Analizi: Twitter Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Yazar(lar)ın Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: “Türkiye’nin Covid-19 Sürecini Yaşlılar Üzerinden Düşünmek: Eleştirel Bir Söylem Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde “*Universal Journal of History and Culture*” hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazarlara aittir.